

Sagen mellem borgmester Jens Madsen Rosenberg, Odense og Peter Børting

Af *Åge Fasmer Blomberg*

I efteråret 1665 døde Odenses første-borgmester Thomas Brodersen Riisbrich, og Knud Jacobsen Blanckenborg rykkede da op og blev første-borgmester; man skulle imidlertid have en ny borgmester i stedet for Thomas Brodersen, og derfor greb den enevældige regering nu ind og udnævnte til borgmester en mand, der var ganske ukendt i Odense. Den ny borgmester hed Enevold Carstensen, og han blev udnævnt inden årets udgang;¹ i Odense gik der i december 1665 rygter om, at borgmesteren i Nyborg, Jens Madsen Rosenberg, var beskikket som borgmester i Odense. »En fornem mand af brav fornuft og konduite«,² skriver Jens Bircherod; men Jens Madsen blev først udnævnt til borgmester i Odense i februar 1666³ og samme dag blev Enevold Carstensen beskikket til borgmester i Nyborg, hvor han dog aldrig kom til at virke.

Jens Madsen Rosenberg var godt kendt på Fyn, hvor han havde begyndt sin løbebane i 1639 som underskriver på Nyborg slot; senere blev han skriver og ridefoged over Nyborg len samt rådmand i Nyborg, og fra 1659 borgmester i denne by.⁴ I Nyborg drev Jens Madsen en ikke ubetydelig købmandshandel og havde en skude i søen. Under svenskekrigene 1657-60 var han en af statens leverandører, og lensmanden på Nyborg slot, rigsråden Otte Krag, roste ham for hans iver, da han havde forstrakt kronen med nogle tusinde daler og var villig til at yde mere. Uden Jens Madsens hjælp havde Otte Krag ikke kunnet skaffe proviant til Peder Bredals skibe, og da rigsråden senere havde besvær med at få borgmester Thomas Brodersen og den odenseanske rådmand Peder Pedersen Lerche til at skaffe nye forsyninger af proviant og klæde til Peder Bredals mandskab, så henvendte han sig atter til Jens Madsen, der imidlertid gjorde opmærksom på, at han trods løfter endnu ikke havde fået betaling for, hvad han tidligere havde leveret til garnisonen i Frederiksodde (Fredericia), »hvilket Gud ved, mig fattige mand vil gå til hjertet, da jeg for al

min stand her i riget stedse var beredt at skaffe, hvad rigsrådet anmodede mig om«. Han havde nu leveret varer for 2000 rigsdaler og ville endnu påtage sig at levere varer for 1000-1500 rdl., hvad han da også gjorde mod sikkerhed i Nyborg lens indtægter.⁵

Om Jens Madsen selv har gjort noget for at blive forflyttet fra Nyborg, vides ikke, men han har sikkert med glæde taget mod borgmesterstillingen i Odense; siden Nyborg i 1664 havde fået en præsident, var der hurtigt opstået kompetencestridigheder mellem denne og borgmesteren.⁶ Det er højst sandsynligt, at Jens Madsen efter sin udnævnelse har aflagt visit hos Thomas Brodersens familie, bl.a. hos Jens Bircherods forældre, der nu stod over for at skulle forlade den gård, de beboede, for at flytte over i Thomas Brodersens gård. Flytningen skulle finde sted til påske 1666.⁷ Den gård, som professor Jacob Bircherod flyttede fra, tænkte Jens Madsen på at erhverve sig; Jens Bircherod fortæller, at da han en februar-morgen endnu lå i sengen, kom hans fader og borgmester Jens Madsen ind til ham; hans fader var da i færd med at vise borgmesteren alle gårdens værelser, da det var Jens Madsens hensigt at leje gården fra påske.⁸ Gården må imidlertid ikke have passet Jens Madsen; for om efteråret købte han afdøde rådmand Dines Jensens gård, der lå på hjørnet af Overgade og Torvestræde, og hvis grund strakte sig langs hele strædet til Torvet.⁹ Han blev nabo til professor Jacob Bircherod, og Jens Bircherod og hans søskende var hyppige gæster hos Jens Madsen og hans hustru og befandt sig godt der, thi »iblandt alle de fremmede huse, hvilke jeg undertiden i min opvækst besøgte, var der ingen mere honnet og skikkelig i alle måder end deres, såsom forældrene var gudfrygtig ærbarheds favre eksempler for de gamle, og børnene var tugtig høviskheds eksempler for de unge«.¹⁰

Blandt rådsmedlemmerne i Odense traf borgmester Jens Madsen en gammel bekendt, Kaj Lykkes berygtede ridefoged Peter Børtning,¹¹ der i efteråret 1665 var blevet udnævnt til rådmand i Odense.¹² Peter Børtning havde tidligere ikke haft nogen forbindelse med Odense; han var født i Trondheim og nævnes 1652 som Kaj Lykkes ridefoged på Rantzausholm (Brahetrolleborg). I 1665 boede Peter Børtning på Gelskov, som Kaj Lykkes kreditorer, nogle hamburgske købmænd, havde overdraget ham; som belønning fordi han overlod til regeringen det brev, der var kompromitterende for Kaj Lykke og førte til hans fald, blev Peter Børtning overinspektør over Kaj Lykkes fradømte fynske godser, ritmester og amtsskriver over

Nyborg slot og len. Hans udnævnelse til rådmand i Odense er vidnesbyrd om, at han stadig stod sig godt med regeringen. Efter at være blevet rådmand blev Peter Børtning grundejer i Odense, idet han tvang sin debitor, postmester Otto von Oesede,¹³ til at afstå ham sin gård på Vestergade; den kaldtes Mageløs og havde været byens posthus; gården blev først nedrevet i 1805.¹⁴ Det er tvivlsomt, om Peter Børtning nogen sinde har deltaget i rådets møder og arbejde; allerede i efteråret 1666 anmodede han om at blive fritaget for sin rådmandsbestilling, da han agtede at bosætte sig i København.¹⁵ I januar 1667 blev dette bevilget,¹⁶ og samme år solgte han gården »Mageløs« til ritmester Georg von Proschwitz, og Gelskov til hofråd Adolf Hans von Holsten.¹⁷

Vi ved ikke meget om Jens Madsens slægt, ejheller hvorfra han stammer, muligvis hører han hjemme i Nordjylland; vi ved, han havde to brødre. Den ene, Peder Madsen, der døde 1675, var borger i Thisted, og hans hustrus broder var ridefoged på Ørum slot i Thy.¹⁸ Den anden broder Anders var efter alle solemærker at dømme købmand og handlede bl.a. med øksne. Han nævnes i 1647 som værende fadder i Nyborg, da Jens Madsens ældste barn, Kirsten, blev døbt;¹⁹ året efter blev Jens Madsens næste barn, Mads, døbt og blev ved dåben båret af Dorthe Anderses,²⁰ formentlig Anders Madsens hustru.

Under svenskekrigene 1657-60 blev Anders Madsen taget til fange af svenskerne »med hans middel af stor imports«; det skete i foråret 1658, og svenskerne forlangte 1000 rdl. for at løskøbe ham. Der må være sket henvendelse til Jens Madsen om at løskøbe broderen, og Jens Madsen blev herved bragt i en vanskelig situation, da han på det tidspunkt ikke rådede over så mange rede penge; dels havde han som nævnt ydet staten store kreditter i efteråret 1657, dels var han blevet plyndret af svenskerne efter deres erobring af Fyn. Når man henvendte sig til Jens Madsen, skyldes det måske, at broderen var blevet taget til fange på Fyn, men det kan også have spillet en rolle, at Jens Madsen havde en god forbindelse med ledende svenskere; således boede den øverstkommanderende for de svenske tropper på Fyn, Carl Gustav Wrangel, gentagne gange hos Jens Madsen i Korsbrødregården i Nyborg, og da han den 7. februar brød op for at gå over isen til Lolland, efterlod han grevinden i Jens Madsens gård tillige med nogle få piger og tjenere; her boede hun i flere måneder og fik »traktament og viktualier« fra fynske herregårde, der skulle underholde Wrangel.²¹

For Jens Madsen var der i foråret 1658 kun een mulighed for at skaffe løsesummen, han måtte gå lånevejen. At låne penge var imidlertid ikke så lige til i foråret 1658; på et eller andet tidspunkt efter meddelelsen om broderens tilfangetagelse må Jens Madsen have mødt Peder Børting, som han formentlig før havde handlet med.

Jens Madsen fortalte ham om sine vanskeligheder, og Peter Børting tilbød da at låne ham pengene til at løskøbe broderen for. Den 22. april 1658 skrev Peter Madsen følgende brev til Peter Børting:

»Kære Peter Børting, gode ven, efter det gode løfte og tilsagn du mig med nogle penge en uges tid eller seks undsætte ville eller før at betale efter din egen vilje, når de svenske er af landet, da har jeg afskediget min tjener Knud Jensen til dig, du vil og ved hannem undsætte mig med 1000 rdl. en specie; om derved er et hundrede eller to iblandt udi mønt, er det da dig det samme, og min gode broder udi lige mønt igen at betale, hvor udi og udi hvad penge, det ham leveres; vil min broder [Peter Børting] derpå tage hans bevis, skal den ud i alle måder være og blive ham så sikker, som det var min egen hånd og segl, derefter jeg min gode broder redeligen igen betale skal«. To dage efter kom Jens Madsens tjener til Hågerup skrivergård, hvor Peter Børting boede, og fik de 1000 rdl. mod bevis, at de var afgivet til Jens Madsen og skulle betales inden seks uger.²²

Når Jens Madsen i brevet skriver om at låne beløbet »en uges tid eller seks«, da skyldes det jo nok bestemmelsen i fredstraktaten i Roskilde 1658 om, at svenskerne skulle rømme Danmark senest den første maj 1658; men da man nåede den dag, var kun Sjælland rømmet af de svenske tropper. Fyn og Jylland holdtes stadig besat, fordi Karl Gustav var misfornøjet med forløbet af de dansk-svenske forhandlinger om et nærmere samarbejde mellem de to magter, og ved stadig at holde Jylland og Fyn besat ville han presse Danmark til at gå ind på sine krav. Som bekendt optog Karl Gustav krigen igen om sommeren, hvad der betød, at der stod svenske tropper på Fyn fra 30. januar 1658 til 15. november 1659, da slaget ved Nyborg gjorde ende på den svenske besættelse.

Så snart Jens Madsen havde fået pengene, blev broderen løskøbt, men summen blev ikke betalt Peter Børting til den fastsatte tid, og i juni 1659 rykkede han Jens Madsen for at få sine penge, han opholdt sig da på Rantzauholm; først i januar 1660, da Fyn var blevet befriet, besvarede Jens Madsen brevet. Hvad han skrev, aner vi ikke, men først i sommeren 1661

blev der betalt af på gælden. Det skete på Ulriksholm, hvor Peter Børtning da boede, og her modtog han 300 rdl. Senere rykkede han for restbeløbet, og Jens Madsen skrev til ham både i december 1661 og i januar 1662, men ingen betaling fandt sted. Tyvende-dags jul 1662 lykkedes det imidlertid Peter Børtning at få kontakt med Anders Madsen. Det skete formentlig i Odense ved tyvende-dags juls marked, og Anders Madsen lovede ham da, at han skulle få sine penge, når han fik solgt sine øksne.

Dette meddelte Peter Børtning i marts 1662 Jens Madsen, men han skrev også, at han havde hårdt brug for pengene, da han blev rykket af købmand Peter Hansen i Hamburg. Han var en odenseansk rådmandssøn, der havde nedsat sig i denne by. Peter Hansen havde i Peter Børtnings »store trang« lånt ham rede penge mod forskrivning i reversen på de 1000 rdl., som Jens Madsens tjener havde givet Peter Børtning. Peter Børtning forlangte nu restbeløbet af Jens Madsen, og det skulle være i rede penge og ikke i varer. I den følgende tid må Peter Hansen have lagt pres på Jens Madsen, og endelig betalte denne i juni 1662 i Nyborg 400 rdl. til købmand Didrik Sachmand af Odense, der modtog pengene på Peter Hansens vegne; samme år betalte Anders Madsen de resterende 300 rdl., og dermed havde Peter Børtning fået sine penge.²³ Sagen var imidlertid ikke slut; Peter Børtning krævede nu at få renter af kapitalen, fordi den ikke var blevet tilbagebetalt til den fastsatte tid, men først flere år efter. Han henvendte sig derfor til Jens Madsen for at få renterne af den udlånte kapital, men blev afvist. Følgen blev, at Peter Børtning i september 1663 stævnedes Jens Madsen til Nyborg byting til betaling af renten af 1000 rdl. fra den 22. april 1658. På Nyborg byting gjorde Jens Madsen opmærksom på, at pengene var lånt under krigen i 1658 for at »ransonnerer« hans broder fra de svenske, pengene var betalt tilbage; hvad renten angik, burde Peter Børtning holde sig til Anders Madsen. Dommen ved Nyborg byting frifandt Jens Madsen og henviste Peter Børtning til at søge Anders Madsen. Denne dom indstævnedes Peter Børtning til Fynbo landsting; her faldt der dom den 25. maj 1664, og den stadfæstede underretsdommen.²⁴

Der gik så nogle år; men i 1667 rejste Peter Børtning på ny sagen. Hvorfor han gjorde det, ved vi ikke, men det var samtidigt med, at han brød op fra Odense for at slå sig ned i København. Sagen kom for Odense byting den 18. marts 1667; på Peter Børtnings vegne fremlagde hans fuldmægtig, Niels Pedersen Vognbjerg, det revers, der var udgivet af Jens Madsens

tjener, hvormed altså bevises, at Jens Madsen havde modtaget de 1000 rdl., og fuldmægtigen formodede, at der burde betales renter deraf, da Peter Børting trods gentagne anmodninger ikke havde kunnet få sine penge; desuden krævede han, at Jens Madsen skulle betale processens omkostninger. Jens Madsen nægtede ikke at have modtaget pengene, som Peter Børting selv havde tilbudt at låne ham; beløbet var blevet betalt tilbage for nogle år siden med rede penge, og Peter Børting havde modtaget dem uden at kræve renter. Jens Madsen fandt det derfor urimeligt at begynde en ny proces om disse renter; pengene var udlånt i krigens tid, hvor man ikke kunne være sikker på sin formue, nu var kapitalen betalt tilbage, og det »synes at være en stor vens styrke udi krigen at låne 1000 rdl. og efter krigen betale dem igen med rede penge«. Hvis det havde været Peter Børtings hensigt at sætte sine penge på rente, så burde han have forlangt Jens Madsens »obligation« og ikke nøjedes med hans tjeners revers, eller også burde han i rette tid have søgt sin betaling og ikke nu så mange år efter, at kapitalen var betalt. Der havde aldrig mellem dem været tale om renter. Den 20. april 1667 faldt der dom i sagen; borgmester Jens Madsen blev frifundet.²⁵

Denne dom var Peter Børting selvfølgelig ikke tilfreds med, og han indstævnedes dommen for Fynbo landsting til svækkelse. Her faldt der dom den 25. maj 1667, og dommen gik borgmester Jens Madsen imod, han blev dømt til at betale renter; denne landstingsdom indstævnedes Peter Børting for højesteret »til konfirmation«. Den 30. juni 1668 dømte Højesteret i sagen og fastslog, at landstingsdommen skulle blive ved magt, da der intet var blevet fremført af borgmester Jens Madsen, der svækkede den; desuden blev borgmesteren dømt til at betale sagens omkostninger med 50 rdl. Det fremgår af Peter Børtings stævning til Højesteret, at han følte sig dårligt behandlet af generalfiskal Christen Pedersen: Han påstod at have lidt stor skade, fordi generalfiskalen efter landstingsdommen havde gjort arrest i hans fordring i mere end et halvt år, fordi der skulle have været noget »utilbørligt« med det stemplede papir, der var anvendt; men denne klage tog Højesteret intet hensyn til.²⁶

I den følgende tid så det ud til, at borgmester Jens Madsen ikke agtede at efterkomme højesteretsdommen, og da der ud på efteråret 1668 stadig ikke var noget tegn til, at borgmesteren ville betale, indsendte Peter Børting et bønsskrift til kongen og bad om hjælp til at få dommen udført.

Resultatet heraf blev en kongelig befaling til stiftamtmand Henrik Lindenov om alvorligt at advare borgmesteren og sørge for, at han uden ophold så hurtigt som muligt fyldestgjorde Peter Børtlings krav, ellers ville beløbet blive indkrævet ved eksekution.²⁷

Hermed sluttede sagen, og formentlig har Jens Madsen nu betalt pengene. Året efter forlod Peter Børtling København og drog til Norge, hvor han købte Fossum jernværk, og senere erhvervede han desuden Næs jernværk; han gjorde store forretninger med kronen, som han leverede stangjern, kanoner og ammunition, og han døde i 1702 på Fossum jernværk som en meget rig mand.

Henvisninger:

1. D. K. C. 10 Fy. R. 1664-67, f. 125 nr. 64, 28. 12. 1665.
2. Bircherods dagbøger v. Molbech. 1846, 104, 7.12. 1666.
3. D. K. C. 10 Fy. R. 1664-67, f. 129 nr. 8, 7.2.1666.
4. Sv. Larsen: Studier o. d. fynske rådsaristokrati i d. 17. årh. II, Od., 1965, 199 f.
5. Åge Fasmer Blomberg: Fyns Vilkår u. svenskekrigene 1657-60, Od. 1973, 159 ff.
6. Do., s. 454 f.
7. Kgl. B. Ny kgl. S. 1986 4°, 2.4.1666.
8. Do., 28.2.1666.
9. Reg. 107 Højesteret. Dombog 1672, f. 830 f., købebrev dat. Kbh. 25.9.1666.
10. Kgl. B. Ny kgl. S. 1986 4°, 29.7.1666.
11. D. B. L. IV, Kbh., 1934, 469 f.; Sv. Larsen: A. a. II, 198.
12. D. K. C. 10 Fy. R. 1664-67, f. 119 nr. 40, 6.9.1665.
13. Sv. Larsen: A. a. II, 100 f.
14. D. K. C. 13 Conc. og Indl. t. Fy. T. 1664-70, Otto v. Oesedes supplik, dat. 18.3.1664; D. k. C. 12 Fy. T. 1660-70, f. 1666, nr. 38, 31.5.1665; Reg. 107 Højesteret. stævningsbog 1666, f. 110 nr. 125, 11.1.1666; C. T. Engelstoft: Odense bys hist. Od. 1885, 294 f.
15. D. K. C. 11 Conc. og Indl. t. Fy. R. 1667 nr. 6, Od. 14.11.1666.
16. D. K. C. 10 Fy. R. 1660-70, f. 149 nr. 6, 18.1.1667.
17. Od. Byf. A. Tgbg. 1667-68, 18.3.1667; D. Sl. o. Hgd. Ny. s. II, Kbh., 1945, 219 f.
18. D. K. C. 14 Jy. R. 1674-80, f. 255, 9.8.1675.
19. Brandts udtog af Nyborg kbg. 18.8.1647.
20. Do. 3.9.1648
21. Åge Fasmer Blomberg: A. A., s. 186, 195.
22. Od. Byf. A. Tgbg. 1667-68, 18.3.1667.
23. Do. 18.3.1667.
24. Nyborg Byf. A. Tbg. 1663-64, 28.9.1663; Fynbo Ldstg's stævningsprtk. 1664-67, 25.5.1664.
25. Od. Byf. A. Tgbg. 1667-68, 1667/18.3, 1.4, 20.4.
26. Reg. 107 Højesteret. stævningsbg. 1678, 205 nr. 217, dombog 1668, 25 nr. 55, 30.6.1668.
27. D. K. C. 12 Fy. T. 1660-70, f. 257 f. nr. 82, 27.10.1668.